

DE TAO VAN HANS

Hans Laurentius

De Tao van Hans

**FILOSOFISCHE FRAGMENTEN II -
OVER KARAKTER, MORAAAL,
WIL, WORDEN EN ZIJN**

2020

Hans Laurentius
De Tao van Hans

ISBN 9789464183221

© 2020 Hans Laurentius
www.hanslaurentius.nl

Omslag ontwerp, lay-out, foto en feedback
Onze Ontwerpster, Kasia Wozniak
www.onzeontwerpster.nl

Redactie en feedback
Cecile Poels

Alles uit dit boek mag zomaar zonder specifieke toestemming van de auteur vermenigvuldigd en verspreid worden mits voorzien van bronvermelding (naam auteur en titel boek) maar natuurlijk niet voor commerciële doeleinden – al zal dat laatste ook vast niet meevallen. :) Wil je op genoemde wijze een tekst uit dit boek of een ander schrijfsel van me, gebruiken in een workshop of zo: no problem.

Inhoud

Over dit boek - een inleiding	8
Filosofische Fragmenten - Deel 1	15
Eigenlijkheid, 'Men' en dood	17
Zegen	22
De behoeftigen – een 'boosaardig' essay	24
Voltaire is leuk, maar...	30
Taalgebruik en denken	33
Krankzinnigheid: een diepgaande verstoring van de verhouding tot de wereld	36
Sferen – een eerste respons	44
Overpeinzingen op woensdagmiddag: bijdrage en zinloosheid	49
Stendhal is leuk!	54
De last van individualiteit	58
Wijsheid is niet statisch	63
Colleges	67
Autonomie, individualiteit & karakter	71
Ruimtelijke en benauwde zijnservaring	78
Een raar verhaal	83
Filosofische fragmenten - Deel 2	89
De vrees voor onttovering en andere religieuze waanzin	91
Over leven in sferen en verhalen	108
Waarom Marx geen Darwin is	116
Over 'kloppendheid' en de doorgeslagen gevoelscultuur	136
Kritiek op Nietzsche? # 3	151
Leibniz en de advaitasmoes	157
Liefde is slechts een emotie, zoals woede...	160
Samenleving, een beschouwing op relatief niveau	166
Evolutie is verandering; een relativering van kortetermijndenken	172
Schilderen op een glazen plaat	179
Liberaal democratie...	182
Religie maakt alles erger	187

Vreemde vragen en karakter	215
Filosofische fragmenten - Deel 3	223
Over 'andere' mensen	225
Gesprek over toestanden en humanisme	230
Op zoek naar jezelf, en weten wat je wilt	240
Oikomanie?	245
Als een vlieg in een spinnenweb	249
Een vreemde e-mail	262
Vatbaar voor simplisme	267
Onttovering? (2)	300
Andere kanten van het globaliseringsverhaal...	307
Spiri-stuff en de onvrije wil	322
De Tao van Hans, en de moraal...?	333
Nihilisme en geloof - twee zijden van dezelfde munt der wanen?	352
Pessoa	361
Nogmaals over wil en macht (teerhartigen lezen dit stuk beter niet)	364
Een boek - een dikke brief...	371
12 mei	376
Alleen de Woensel telt	377
Literatuurlijst	381
Over Hans Laurentius	391

‘Men moet de slechte smaak het met velen eens te willen zijn laten varen.’¹

‘Zijn alleen die handelingen moreel, zoals men het wel gedefinieerd heeft, die omwille en alléén omwille van de ander verricht worden, dan bestaan er geen morele handelingen.

Zijn alleen die handelingen moreel - zoals een andere definitie luidt -, die uit vrije wil verricht worden, dan bestaan er ook geen morele handelingen!’²

‘Al vanaf Plato is filosofie niets anders dan een wettelijk toegestane spirituele zelfverdediging tegen de waanzin van de wereld...’³

‘Het bestaan heeft op aarde, afgezien van zichzelf, “niets te zoeken”, maar waar cynisme regeert is men op zoek naar alles *behalve het bestaan*. Je moet, voordat je “eigenlijk leeft” steeds eerst nog iets anders doen, nog een voorwaarde vervullen, nog een verlangen bevredigen, nog een rekening betalen. En door dat “nog, nog, nog” ontstaat het patroon van uitstel en indirect leven dat het systeem van de mateloze productie op gang houdt.’⁴

‘Het feit dat ik besta bewijst dat de wereld nergens op slaat.’⁵

1 Friedrich Nietzsche – *Voorbij goed en kwaad* – De Arbeiderspers 1999 - p. 50

2 Friedrich Nietzsche – *Morgenrood* – De Arbeiderspers 2009 - Aforisme 101; p. 148

3 Peter Sloterdijk – *Kritiek van de cynische rede* – Boom 2013 (Oorspronkelijk 1983) - p. 12 (Wereldwijsheid is een dochter van de nederlaag... een dochter van een lelijke moeder... dankzij welke de denker willens en wetens vervreemdt van zijn tijdgenoten...)

4 Peter Sloterdijk – *Kritiek van de cynische rede* – Boom 2013 - p. 258

5 Emile Cioran - Deze uitspraak wordt aan hem toegeschreven. Meer over deze dwarsdenker in:

Ger Groot – *Vier ongemakkelijke filosofen. Nietzsche, Cioran, Bataille, Derrida* – Sun 2003

Over dit boek - een inleiding

De essays in dit tweede deel van m'n *filosofische fragmenten* dienen in wezen begrepen te worden als exercities in hardop denken - en: als een pak brieven aan u.

Dat geldt evenzeer voor deel één: *Aan de leiband, of je eigen pad?*. De in deze twee werken geuite perspectieven, inzichten of opvattingen kunnen overigens beter als *stepping stone* dan als *eindbestemming* worden opgevat, daar kennis, 'wijsheid' en inzicht geen gefixeerde eenheden zijn, maar veel juister beleefd kunnen worden als videofragmenten, schetsen of foto's, gemaakt tijdens een steeds doorgaand avontuur. Alles is immer wordend, *remember?* Het kan (mede daarom) ook voorkomen dat ik over een thema pro's en contra's heb genoteerd of wissel van perspectief. Laat u dat niet verwarren - of juist wel, is ook leuk. Dat kan dus te maken hebben met mijn perspectivistische geneigdheid alsmede met het fenomeen van voortschrijdend inzicht aangaande het onderwerp. Hoe dan ook, het zijn in wezen uitgewerkte composities die een muzikant maakt; ze staan zowel op zichzelf én zijn een onderdeel van een voortgaande muzikale ontdekkingstocht of muzikale (in dit geval tekstuele) expositie; een tussentijdse overzichtstentoonstelling. En ze neigen ertoe zich - of u? - te verdiepen, maar dan vooral bij *herhaalde* beluistering.

Hoe dan ook: al lezend, denkend en schrijvend, leer en ontdek ik en laat ik me wat meevoeren of inspireren. Tevens leen ik, tijdelijk, bepaalde brillen - waarvan sommige me goed passen, bespeel ik voor mij lichtelijk vreemde instrumenten of benader bekende instrumenten op een andere wijze. En noteer ik voor mijzelf, en u als lezer, wat er zoal opvalt, tot verwondering of tot walging voert, of doet verblijden en verhelderen.

Uiteraard zijn er ook tal van zaken genoteerd die niet direct gerelateerd zijn aan wat gelezen werd, maar die gewoonweg zomaar spontaan, of door

andere dan literaire aanleidingen, opborrelden en blijkbaar gedeeld wilden worden.

En natuurlijk, los van het lezen en borrelen enzovoorts: er zijn ook een aantal terugkerende kernaspecten waar ik als mens 'echt voor sta' - zoals dat heet - en die mede daarom al in eerdere of andere vormen en gedaanten in bijeenkomsten, video's, gesprekken en boeken zijn opgedoken, en die - uiteraard - van universeel belang geacht worden. Tenminste, voor hen die *echt willen zijn*.

Een van de interessante dingen van mijn werk als geheel - onderrichten en schrijven - is het dynamische en creatieve ervan: het telkens nieuwe aanvliegroutes ontwaren en benutten om (voor mij) belangrijke inzichten of handreikingen over het voetlicht te brengen in respons op u. Ook dat is deel van het leren en vitaal houden van het organisme.

Er komen in dit schrijven overigens soms gezichtspunten voorbij die ik weliswaar de moeite van het noemen waard vind, al was het maar uit een rare neiging tot eerlijkheid, of een liefde voor *andersdenkenden*, maar waar ik het dus niet per se mee eens hoeft te zijn. Goed om dat ook in gedachten te houden.

Ik wil graag dat mensen echt (leren) denken en zich ontplooiën, en daar horen ook schurende, afwijkende of contra-intuïtieve zaken bij - ook voor mij dus. Het er 'wel of niet mee eens zijn' is eigenlijk van veel minder belang dan de geboden kans op verrijking door het werpen van een blik vanuit een *ander of vreemd venster*. En: ik zal sommige dingen ook moedwillig meermaals aankaarten...

En steeds is in mijn *ervaren*, tijdens het lezen, denken en schrijven, 'de Achtergrond' aanwezig, die er naar ik hoop ook doorheen schijnt, ook al gaan de essays meestal over 'wereldse' zaken of de menselijke aard. De gerealiseerde compleetheid maakt het me mogelijk me in tal van zaken te verdiepen, van standpunt te wisselen, zonder me te verliezen, sentimenteel te worden, of gedeprimeerd of overdreven enthousiast te raken, zoals dat in vroeger tijden wél gebeurde, toen ik nog een gewone geïdentificeerde was... Maar dit alles wel zodanig dat ik nog steeds 'raakbaar' en te inspire-

ren blijf, en niet énkél door Nietzsche, voeg ik daar graag aan toe, al is zijn invloed *danig* te noemen.

Het aanreiken van deze tweede, wat fors uitgevallen, collectie aan bespiegelingen is vooral bedoeld om prikkelende gedachten op te wekken, de rede, het *zien* én de broodnodige en zich immer ontvouwende karaktervorming te stimuleren, wat aan geestelijke rijkdom te delen, en tevens aan te tonen dat eendimensionaliteit, ‘geloven in geloven’, conformisme en andere vormen van simplisme, schadelijke wijzen van *vastleven* zijn die de wereld, de ander én jezelf geen heil brengen. En natuurlijk is het ook bedoeld om de liefde voor taal, lezen, leren, schrijven en denken te stimuleren.

De eigen - en tijdgeestelijke - opvattingen kritisch beschouwen, onverwachte inzichten verwelkomen en *zelfs opzoeken*, nieuwe of ruimere perspectieven en eventueel schurende kennis toelaten, én belangstelling op zichzelf al, zijn volgens mij enkele basiskenmerken van een werkelijk levende geest, oftewel een echt en daarom van nature geïnteresseerd en dus steeds veranderend, *immer wordend* Mens.

Enkel dode geesten menen immers alles al te weten. Of klampen zich vast aan externe autoriteiten, aan de dwang van de gangbare moraal, de tirannie der slechtgeïnformeerden en onnadenkenden, of hebben zich al vastgezet in een benauwende en gefixeerde hoek, als ze niet alles al simpelweg ophangen aan een als heilig beschouwd prehistorisch of middeleeuws boek, danwel een of andere ‘verheven’ ideologie, waardoor ‘alles’ verklaard zou zijn, en waardoor vragen stellen, leergierigheid, geïnteresseerd zijn en zelfstandig denken overbodig zijn geworden of zelfs verboden zijn.

Ik wens mij niet vast te leven, noch het idee te koesteren alles al te weten: een even bespottelijke als arrogante notie. Nietzsche schreef al eens dat een echt mens, of een echte geest, van tijd tot tijd moet *vervellen*, net zoals een slang, anders kan hij immers niet groeien, zich niet ontwikkelen tot volwaardig exemplaar. En dus: *wie leeft verandert!* En wijzigt dus van tijd tot tijd van gezichtspunt, levenshouding, van inzicht, van ‘stemming’ of toonvork. Of ontdekt op z’n minst dat er zoiets bestaat als een ‘hersennaag’, zoals hij dat noemde, die voeding behoeft, al was het maar om stagnatie en

entropie (of verval) tegen te gaan; maar natuurlijk vooral vanuit de vreugde van het lezen, ontplooiën, denken en ontdekken zelf.

Gelukkig heb ik een vrij brede interesse én een tamelijk sterke wens tot leren, alsmede de wens tot delen; ik kan me dus goed voeden en vrij gemakkelijk *vervellen* - mijn 'ziel' zit namelijk niet enkel aan de buitenkant, louter in de huid (*it's not just skindeep*), zoals bij vele teergevoelige doorsneemensjes, verontwaardigde druktemakers of ongeïnteresseerde slaapwandelaars het geval lijkt te zijn.

Vragen als 'wat ben ik?' mogen dan allang zijn verdwenen, alsmede vragen of 'problemen' op wat het 'spiritueel-psychologisch' terrein genoemd kan worden, evenwel zijn er op het niveau van de levende en concrete werkelijkheid eindeloos veel zaken om me over te verwonderen, van te leren, genieten, aan te ergeren ook, én zijn er tal van mogelijkheden tot geestelijke voeding en verrijking, en is er een veelheid aan fascinerende kennis, literaire pracht en onverwachte perspectieven om te ontdekken. Er dan ook nog over kunnen berichten is een extra zegen.

Een mens kan weliswaar starten met denken en (zelf)onderzoek vooral vanuit de - in wezen negatieve - motivatie om te trachten problemen of *issues* op te lossen, en te overwinnen, of vanuit de al dan niet bewuste vraag 'hoe te leven?', - dit hoeft echter niet zo te blijven! Men kan - eenmaal *volwassen* geworden, of het problematische ontstegen - immers ook onderzoeken, leren en denken vanuit geïnteresseerd zijn zelf, vanuit een gewenste vitaliteit - *levend willen blijven* - en de wil tot ontdekking, verrijking én expressie, vanuit een weigering om geestelijk lui te worden en af te glijden tot...

Want zoals Sloterdijk zegt: '*Seniel worden mocht je altijd al...* (maar mijn boeken) geven blijk van mijn persoonlijke maatregelen tegen het fossiel-worden terwijl je nog in leven bent'.¹

1 Peter Sloterdijk – *Kritiek van de cynische rede* – Boom 2013 - p. 15

De Tao van Hans is op te vatten als een tegenovergestelde van de levenshoudingen van de gesocialiseerde of gedomesticceerde (massa)mens:

'De gesocialiseerde mens is degene die zijn vrijheid heeft verloren sinds zijn opvoeders erin geslaagd zijn hun wensen, plannen en ambities in hem te planten. Die scheiden hem van zijn innerlijke tijd die alleen het 'nu' kent, en leiden hem af met verwachtingen en herinneringen'. Sloterdijk p. 219

Geestig geformuleerd, niet? En ik had het niet beter kunnen zeggen. Ik hoop dus dat mijn vreugdevolle arbeid ook uw geest kan prikkelen en *vitaliseren*, kan verleiden tot verder lezen, kijken en denken, dat het u stimuleert om een *nog meer* volwassen, geestrijk, weerbaar, vaardig, integer, hartelijk en karaktervol wezen te wezen dan u ongetwijfeld al bent, én natuurlijk hoop ik dat het u ook af en toe aan het lachen kan maken (of zelfs kan irriteren), al zijn de thema's soms serieus, verstrekkend of wellicht verontrustend. Mijn werk - en dus ook dit boek - beantwoordt naar mijn bescheiden mening aan beide levenshoudingen: die van het willen oplossen van interne of externe (problematische) zaken én aan die van de wens tot ontplooiing vanuit belangstelling en dus *om zichzelf*. Opdat u nu *nog niet* fossiliseert.

Goed. Dan wil ik u hier ook nog even graag bedanken, beste lezer!, want schrijven is echt veel prettiger als geweten wordt dat er in elk geval enkele honderden of op termijn wellicht een paar duizend medeaardbewoners zijn die de moeite nemen deze schrijfsels te lezen. Ik doe dat immers altijd met u in gedachten, wie u ook bent, en wat uw omstandigheden ook moge zijn, al betekent het feit dat u dit boek in handen heeft dat u in elk geval niet echt arm bent én geen ongeletterde. Dat zijn al zegeningen op zich! Ik hoop van harte dat het boek u goed doet, op welke wijze dan ook, laat het ook eens aan uw vrienden lezen... als u wat risico durft te lopen (grijns). O ja, en lees ook aandachtig de noten bij elk essay, want daar staan tal van interessante zaken in, al zeg ik het zelf!

De Tao van Hans is uiteraard niet louter voor of van Hans, maar voor en van elk echt Mens - of aspirant Mens. Bovendien: het klonk als titel gewoon leuk.

Om deze volledige Tao te doorgronden is enkel het lezen van dit boek wellicht onvoldoende - in de kern verwijzen al mijn andere boeken en uitingen er trouwens ook naar, ik noem het ook wel 'kloppendheid' of 'volwassenheid' zoals menigeen wel weet. Het is daarom raadzaam voor wie een zo volledig mogelijk beeld ervan wil verkrijgen, het niet louter bij dit boek alleen te laten, noch om te snel conclusies te trekken, vooral niet, mocht dat zo zijn, als enkel *dit boek* gelezen wordt.

Het dient eigenlijk begrepen te worden als directe voortzetting van *Aan de leiband, of je eigen pad?* In dat boek heb ik getracht op een geheel andere wijze mijn perspectief, of perspectieven, te verhelderen en in te kleuren dan ik bijvoorbeeld deed in mijn Trilogie (*Rozengeur & prikkeldraad - Olie op het vuur - Een handvol scherven*) die op haar beurt een andere invulling, kleuring en verdieping aan mijn inzichten en noties gaf dan de werken die daarvoor verschenen (ik denk met name aan: *De vreugde van verlichting - Terwijl de merel zingt - Zelfherinnering*). Lees dus alstublieft (minstens) *Leiband* eerst!

En net als bij het leren waarderen en *verstaan* van een nieuwe muzieksoort, of het leren bespelen van een (ander) muziekinstrument is het met deze Tao ook: men leert het door er steeds naar terug te keren, het steeds weer op te pakken, ernaar te luisteren, erover te peinzen en mee te stoeien, de eventuele reacties goed te doorvoelen, het opnieuw te bezien, zichzelf ermee te confronteren, dus: de boel te lezen, herlezen en herlezen, en natuurlijk: ermee te experimenteren, het te herkennen, en *door te zetten*, om er *feel* en 'oor' voor te *leren* krijgen totdat het 'eigen' wordt en zich dan van binnenuit gaat verdiepen en verrijken op uw eigen unieke wijze, zoals de gitaar, de synthesizer, het paard, de tuin, het penseel of de beitel *en u* als één en 'natuurlijk' kunnen gaan aanvoelen.

Tenzij het - maar dat is zeldzaam - in één klap helder wordt... En zelfs dan is enige studie, rijping en herziening niet misplaatst, kan ik u vertellen...

Dit boek gaat (dus) eigenlijk over 'kiezen' voor het leven - want *ik sterf* is een vitaal besef in 'de aanwezige', het is dé ultieme context voor *elke* Tao, naar mijn smaak. En ondanks de in dit boek vervatte kritisch noten, de soms opwellende walging, elementen van verontrusting en ironie of zelfs het her en der aanwezige sarcasme, is het eigenlijk een positief boek. Een *oproep*, want:

Zonder interesse en *drive* komt er niets tot stand, noch op lichamelijk, persoonlijk, relationeel, maatschappelijk of spiritueel vlak. Een mens kan wraakzucht kweken, meegaandheid of karakter. Competentie, middelmatigheid of zwakte. Men kan *leren* denken, luisteren en echt voelen, óf blijven

geloven in geloven en blijven hangen in oude simplistische en vastgeleefde oordelen en door de tijdgeest voorgeschreven moraliteiten.

Verandering begint echter altijd met interesse. Combineren we die met eerlijkheid, durf, krachtdadige welwillendheid of een dosis heldere sensitiviteit dan kan iedereen vorderen, op welk terrein dan ook! Blijven we liever hangen in kleingeestige morele middelmatigheid of ressentiment, dan trainen we die houding, worden we daar beter in, en verspreiden we die. Dit zijn enkele van de kernthema's in dit boek.

Er komen echter ook tal van andere kleine zaken aan bod zoals globalisering, liefde, karakter, religie, atheïsme, vooruitgang, advaita, moralisme, filosofie, de (onvrije) wil, magisch 'denken', geschiedenis, hersens, ironie, macht, onnozelheid, extremisme, sferen, compassie, politiek, spiritualisme, cultuur, relativisme, humanisme, natuur, sentimentaliteit, ideologie, tijdgeest, helderheid, evolutie, slachtofferdenken, eendimensionaliteit, volwassenheid én lieden als Nietzsche, Sloterdijk, Heidegger, Pinker, Dawkins, Gray, Finkelkraut, Scruton, Hitchens, Orwell, Onfray, Mekhennet, Cioran, Stendhal, Voltaire, Neiman, Mishra, Flannery, De Martelaere, Solzhenitsyn, Pessao, Darwin, Marx, Peterson, Toergenjev, Dalrymple, Boudry, Thomas, Denys, Koopmans en als klap op de vuurpijl:

De waarheid over de Enige echte Godheid, de Grote Groene Woensel!

Tot slot nog deze cruciale en bemoedigende vingerwijzing van Emile Cioran:

*'In deze "grote slaapzaal", zoals een Taoïstische tekst het universum noemt, is de nachtmerrie de enige wijze van helder denken.'*¹

Dank alvast voor uw aandacht,
Love, h

Heijen, november 2020

1 E.M. Cioran – *Bittere syllogismen* – De Arbeiderspers 1993 - p. 25

Filosofische Fragmenten

Deel 1

‘Het denken over welk onderwerp ook verwijderd de denker, als het werkelijk grondig gebeurt, van de gevestigde of heersende mening, van wat om redenen die dieper liggen dan u vermoedt, “publieke opinie” of “gemeengoed” wordt genoemd.’¹

‘*Verderfelijk*. – De beste manier om een jongeling in het verderf te storten, is hem ertoe brengen gelijkdenkenden hoger te achten dan andersdenkenden.’²

‘Ik zal mij van harte nooit beperken tot één auteur, of één stroming of benadering.’³

‘I’m an atheist and the concept of god for me is all part of what I call the last illusion. The last illusion is that someone knows what’s going on.’⁴

1 Citaat van Ortega y Gasset: *Wat is filosofie?* – Uitgeverij IJzer 2009 – p. 7

Nietzsche zei een aantal decennia eerder ook zo iets: “Wat eist een filosoof in eerste instantie van zichzelf? Zijn tijd in zichzelf te overwinnen, ‘tijdloos’ te worden. Waarmee moet hij dus het zwaarste gevecht leveren? Met datgene waarin hij nu juist een kind van zijn tijd is. Welnu, net als Wagner ben ik een kind van deze tijd, dat wil zeggen een *decadent*: alleen, ik had dat door, ik verzette mij ertegen. De filosoof in mij verzette zich ertegen.” Friedrich Nietzsche - *Het geval Wagner/Nietzsche contra Wagner* - De Arbeiderspers 2005 - p. 9

2 Citaat Nietzsche: *Morgenrood* – Aforisme 279; p. 239 – De Arbeiderspers 2009 - Dit principe geldt niet enkel voor de jongeling, zou ik willen toevoegen.

3 Ook bekend als ‘Mijn Henk’ of ‘De Henk’ - door mij verkort citaat uit een e-mail van 1 juni 2020: ‘Leuk is om meerdere boeken tegelijk of vlak na elkaar te lezen. (...) Zienwijzen kunnen dan vrijwel diametraal ten opzichte van elkaar komen staan. Gray laat bijvoorbeeld op allerlei manieren zien dat de positieve lijn van ontwikkeling van de mens een fictie is. *Stilte van de dieren* was in die zin weer een interessant boek. Ging in de eerste hoofdstukken helemaal niet over dieren, of in ieder geval niet andere dan het dier mens. En op welke manieren die mens zichzelf graag, maar ten onrechte, anders ziet dan andere dieren (of levende natuur, zou ik dan zeggen). Voor mij verrassend was dan weer de grote hoeveelheid schrijvers en denkers die op heel andere dan [de] gangbare manier tegen dingen aan hebben gekeken. Heel vaak met een punt, meer of minder overtuigend, maar steeds weer aantonend hoeveel verschillende manieren van kijken mogelijk zijn. En met zoveel verschillende achtergronden, niet alleen de gebruikelijke filosoof, wetenschapper of dichter (‘een dichter die in zijn leven maar zes gedichten heeft gepubliceerd’ mooi is dat). *Ik zal mij van harte nooit beperken tot één of enkele auteurs, één of enkele stromingen of benaderingen.*’ [Italics door mij]

4 Brian Eno - *Unpublished interview for New Route, 1992* - ‘Ik ben een atheïst en het concept van god is voor mij allemaal een deel van wat ik de laatste illusie noem. De laatste illusie is dat (er ook maar) iemand weet wat er gaande is...’

Eigenlijkheid, 'Men' en dood

Wanneer wij denken over zaken als goed en kwaad, moraal en ethiek is in wezen immer het functioneren *binnen* de samenleving de premisse. We plaatsen ons automatisch, en onbewust, te midden van de anderen, het 'men'. Wij zien onszelf, als individu, niet echt als *eenmaligheid*, als *voorbijgaand zijn(de)*, maar altijd als lid van een groep, regio, natiestaat, samenleving, familie. Tevens houden wij het besef van eindigheid, van tijdelijkheid, buiten beschouwing, of toch op afstand. We zien anderen sterven, maar wij blijven (dan nog) in de tijd en in de ruimte aanwezig.

Maar, zo vat Safranski het denken van Heidegger hieromtrent samen: 'De dood is niet een gebeurtenis *in* de tijd [en de ruimte], maar het einde *van* de tijd. Als een gebeurtenis in de tijd verschijnt de dood als ik de dood van anderen meemaak. (...) Er wordt niet over de eigen-tijd nagedacht, over het feit dat de onomkeerbare beweging van de tijd, het grote *voorbij*, door mij heen trekt.'⁵

Ik zie mijzelf dus, zoals ik anderen en objecten zie, als *voorhanden zijnd* in tijd en ruimte.

Maar: 'Tegenover de *voorhandenheid* staat het *voorbij-zijn*. Dingen zijn *in* de tijd, maar het bestaan heeft zijn tijd, het *tijdelijkt* zich; en omdat dat voor de behoefte aan zekerheid en duurzaamheid een zware beproeving is, is er de krachtige tendens om het leven zelf als ding op te vatten. We zouden net zo in de tijd willen rusten als de dingen. De troostrijke gedachten aan de onsterfelijkheid zetten de kracht van de blijvende ruimte in tegen de voorbijgaande tijd.'

Doet me verder denken aan Bowie die in de *Leon Suites*, waar *1. Outside* uit voortkwam, declameert: Life needn't step on baby fingers... De *Leon Suites* en *1. Outside* zijn gemaakt samen met onder anderen Brian Eno.

⁵ Alle citaten in dit eerste essay komen uit

Rüdiger Safranski – *Heidegger en zijn tijd* – Olympus 2002 – p. 207-211

De bezweringsformules van allerlei stromingen halen de rauwe, scherpe randen af van de feitelijke urgentie, halen het acuut-zijn van de levenssituatie weg, of leggen er in elk geval een troostdeken overheen. Dit helpt ons niet alleen (deels) van onze doodsangst af, maar ook van onze wakkerheid; en maakt ons des te vatbaarder voor de stem van het ‘men’; de oordelen der anderen ofwel het mechanisch-onbewuste *in onszelf*. We verliezen hierdoor een vitaliteit, waardoor we vatbaarder worden voor moralisme, en waarmee derhalve onze eigenheid (Heidegger: eigenlijkheid) wordt ondermijnd.

‘De zin van zijn is de tijd – dat betekent: zijn is hoe dan ook niet iets blijvends, het is iets voorbijgaands, het is niet iets voorhandens, maar gebeurtenis (*Ereignis*).’

Dromen over het hiernamaals, het paradijs, het walhalla en reïncarnatie worden dus benut om het besef van de eigen *voorbijgaandheid* te verdoezelen, een feit dat andere dieren evenwel nooit lijken te miskennen. Ook in non-dualiteitskringen gebeurt dit. Aangezien de stelling is dat Bewustzijn Tijdloos is, wordt er toch ergens gemeend dat ‘ik’ eeuwig ben, ook al sterft mijn lichaam. Technisch gezien klopt dat ook, maar die je nu bent (of meent te zijn) eindigt wel degelijk. De belevingen van en in tijd en ruimte, vallen hoe dan ook *weg*! Het *zijn* – gedefinieerd als dat wat leeft en in beweging is, als dat wat lichamelijk, emotioneel en mentaal ervaren wordt, en dynamisch voortbeweegt, stopt! Gebruik het dus niet als truc om het feit van jouw eindigheid te verbloemen, is de oproep. Bovendien, als er geen Realisatie is, zijn non-dualistische gedachten niet meer dan dat: gedachten, en te vaak doekjes voor het bloeden, troostdekentjes. En dan maken ze minder wakker, minder *hier*, minder bewust, niet meer. Zonder Realisatie verwordt non-dualiteit al snel tot een zoveelste vorm van ‘geloof’.

‘Wie werkelijk de moed heeft de eigen dood te denken, ontdekt zichzelf als een eindige [en eenmalige, unieke] gebeurtenis van het zijn.’

Dit besef leidt tot zelftransparantie, en dat vat Heidegger op als element of akt van eigenlijkheid. Het verdoezelen van de eigen voorbijgaandheid is derhalve een oneigenlijkheid.

Het ideaal van de *eigenlijkheid*, zo zegt Safranski, 'is in eerste instantie alleen negatief bepaald. Het bestaan is alleen *eigenlijk* als het de moed heeft *op zichzelf te staan* en zich niet op de door Hegel zo genoemde 'substantiële zekerheid' van staat, maatschappij en publieke moraal te verlaten; het bestaan is alleen *eigenlijk* als het van het aanbod van de wereld van het *Men* om zijn last te verlichten *kan afzien* en de kracht opbrengt zichzelf terug te halen uit de *verlorenheid*; als het niet meer speelt met de duizenden mogelijkheden die er zijn, maar het mogelijk-zijn, dat je zelf *bent*, aangrijpt'.

Ja! Dan komt men aan bij 'het inzicht in de onbetrouwbaarheid van alle civilisatorische voorzorgsmaatregelen van het bestaan, en bovenal: bij het bewustzijn van het eigen kunnen-zijn, met andere woorden bij de vrijheid in de zin van spontaniteit, initiatief en creativiteit.' [Dus simpel gezegd:] 'Doe wat je wilt, *maar beslis zelf en laat je door niemand de beslissing en daarmee de verantwoordelijkheid uit handen nemen.*'

Die verzorgingsstaatmentaliteit, waar ik in m'n vorige boek al enige kritiek op had - hoe comfortabel het ook is -, is eigenlijk (ook) een voorbehoedsmiddel tegen werkelijke *eigen* verantwoordelijkheid, initiatief en authenticiteit geworden. Zo komen we in een 'verlorenheid', een oneigenlijkheid terecht, waarbij we steeds, zoals Nietzsche zei, lopen te turen en loeren of we het wel goed doen, of we er wel bij horen, er (zo) mogen zijn. Op deze wijze leven we zeer oneigenlijk, én onbewust van onze eenmalige uniciteit. Mensen kletsen wel vaak over het uniek zijn, van hun kids bijvoorbeeld, maar dat slaat enkel op reeds door de samenleving erkende kwaliteiten en is vrijwel altijd gekoppeld aan (potentieel) maatschappelijk succes en maatschappelijke waardering - vanuit het kader van 'het Men' dus. Een 'waardevol' lid van de samenleving zijn of worden staat ver boven een waardevolle, en eigen(lijke) werkelijk unieke expressie zijn of worden van dit immer en per definitie tijdelijke en eenmalige bestaan!

Welke weg meen je te gaan? Wat is er eigenlijk *eigenlijk* aan? Wat heb je echt helemaal zelf besloten? Waar heb je beslissingen in wezen door derden laten maken of door derden, de samenleving, laten bepalen? Besef je echt dat je eenmalig en voorbijgaand bent? In welk licht zet het *memento mori*

dat wat je NU, *right now*, in duivelsnaam aan het doen bent? Het volgende citaat slaat uiteraard *niet* op reïncarnatie.

*'Eigenlijkheid betekent [ook]: nog een keer ter wereld komen.'*¹

Kijk om je heen. Waar ben je? Met wie? Wat ben je aan het doen? Is dit écht de uitdrukking van jouw pure, unieke, eenmalige eigenheid? Klopt dit allemaal wel? Klop jij?

Het mooie is dat de benadering van de eigenlijkheid geen voorschriften levert wat men zou moeten doen, enkel dat het eigen dient te zijn. Volgens Heidegger is filosofie 'geen instantie waar je terecht kunt voor morele informatie, zij is *sloopwerk*, gericht op het afbreken van vermeende ethische objectiviteit'. .

Inderdaad! Het onderzoek dient niet te leiden tot een aantal voorschriften van hoe te leven - die moeten nu juist verwijderd worden, indien men waarheid liefheeft. Filosofie dient te leiden tot de vrijheid om te *zijn*. En hoe dat eruitziet, zal vanzelfsprekend bij elk Mens weer anders zijn, maar één ding is zeker: bij een echt Mens *klopt* het!

En dit is exact wat ik al vele jaren propageer – mijn trouwe lezer weet dat - *onderzoek is vooral sloopwerk - omverwerping en omwaardering*: verwijder het onwaarachtige, het onechte, sloop het oneigenlijke, de illusies en overtuigingen, de terreur van het 'sociale', de gemakzuchtige kuddementaliteit. Dan hou je vanzelf over wat echt en waar is voor jou, en enkel voor jou, als *voorbijgaandheid*, als *uniek mogelijk-zijn*, zoals Heidegger het formuleerde. Het is allemaal een oproep om *eigen(lijk)* te zijn. In wezen zijn we dus een eenmalige, ongekende eigenlijkheid – maar een die vrijwel altijd is (toegestaan te) verworden tot...

¹ Zie *Aan de Leiband* p. 57, noot 2, over de noodzaak om meerdere keren 'geboren' te worden in dit leven... om een echt mens te worden.

Nog een mooie notie van Heidegger is die over het *Dasein*: Open zijn voor de wereld, zonder te vluchten in verleden of toekomst.

Wie dit ter harte neemt, en grondig durft te onderzoeken, ontdekt vanzelf de schrikbarende wagonladingen aan oneigenlijkheid in zichzelf, of anders gezegd, hij of zij zal overal in het 'innerlijk' de meestal onbewuste², normerende en verhinderende terreur van, en conformisme aan, het *Men*³ ontwaren. Eigenlijkheid is derhalve het zich ontdoen, of zich ontdaan hebben, van het *Men* waaraan we onszelf hebben uitgeleverd, en waarvan, en waardoor, we slaaf zijn. Aan de leiband op het pad der anderen...

Daarvoor hoeven we overigens niet per se zo'n duister of gekunsteld vocabulaire te ontwikkelen als meneer Heidegger in *Zijn en Tijd* pleegde te gebruiken, al vallen de begrippen die ik hier en eerder overnam of aanstipte nog wel mee qua sfeer of complexiteit. Ook hoeven we niet, zoals Herr Heidegger volgens critici lijkt te doen, het concept god weer binnen te smokkelen, ditmaal verhuld onder de term 'Zijn'. Zoals tegenwoordig spirituelen lijken te doen onder de term 'Universum' (dat welwillend zou zijn), of 'Bewustzijn' (door romantisch aangelegde en onheldere non-dualisten). De christenprogrammering en het magisch-dualistisch 'denken' - of beter 'voelen' - zit diep in ons verankerd, maar is hoogst *oneigenlijk*.

Ervaringen van het ontzagwekkende of verheffende hoeven niet per se een religieuze uitdrukking of uitleg te krijgen. Transcenderende ervaringen zijn menselijk, al te menselijk; geen bewijs voor 'god', maar een manifestatie van een 'raakbaarheid' of 'openheid' voor diepere of sensitievere bewustzijnstoestanden of belevingsferen zoals oog voor schoonheid, gevoel voor dankbaarheid en ontroering, voor de muziek (of stilte) van de natuur, - het wonder van het *Dasein* zelf... Het zijn doorbrekingen van de nut-en-noodzaak geest, of het pragmatisch en dagelijks bewustzijn (van het 'men') zo je wilt, die laten zien dat er-zijn dieper en rijker is dan we gewoonlijk aannemen of voor 'normaal' (hebben leren) houden... Het zijn opwellingen of actualisaties van *Lichtung*...

2 Tenzij het cynisme of leugenachtigheid betreft... waar men dus wel (beter) weet, maar (het) toch doet...

3 Laat helder zijn dat het 'Men' niet enkel 'de anderen' zijn - dat zou wel heel goed uitkomen - , het oneigenlijke (van het) 'Men' zit in ons allen: in het mechanische, onbewuste, aangepaste, oppervlakkige, kruidenierachtige slaapwandelgedoe, en de gemakzuchtige moraliteiten, oordelen, beelden, manipulaties, verwachtingen en ambities die daar bij horen... het is een 'vals' bewustzijn, zoals Sloterdijk zou zeggen...

Zegen

Al sprekend kom je soms tot wonderlijke ontdekkingen. Of luisterend naar mensen. In een documentaire én een serie kwam een paar keer voorbij dat men het had over: ‘Toen en toen was ik het gelukkigst...’ of: ‘Dit of dat was de mooiste dag van mijn/ons leven’. Kasia en ik keken elkaar met enige verwondering aan. Ik had reeds opgemerkt dat haar wenkbrauwen net zo bevreemd de haargrens opzochten als de mijne. Onuitgesproken was glashelder – de woorden naderhand bevestigden dit verstaan – dat wij beiden het heden als het beste moment ervaren, of in elk geval *niet* een gebeurtenis of periode in een of ander ‘verleden’. We voelen ons *nu* het best, precies in dit zo-zijn. En dat is al heel ‘lang’ zo.

Wie het actuele beleeft, leeft in wezen niet in tijd, hoewel, zoals Heidegger zegt, *zijn tijd is*. Maar het *presente* in-zijn, om het zo te noemen, is waar de nadruk op ligt, los van de thematiek, zoals op dit moment op dit schrijven, terwijl Kasia een klus doet in Nistelrode, de hond met een zucht gaat slapen na de ochtendwandeling, en we wachten op de tweede drukproef van *Leiband*. Ik bedoel, we zijn niet achterlijk, we zijn ons bewust van de lopende zaken in-de-tijd, maar dat zijn semi-concrete deelbewegingen van het *vliedende hier zijn*.

Nostalgie als het als blijkbaar ‘arm’ beleefde dit-hier, kennen we niet zo. Er kunnen spontaan (al dan niet fijne) herinneringen opkomen, maar er is niet de notie bij dat ‘het toen beter’, laat staan, het beste was, noch dat deze herinneringen gekoesterd dienen te worden of moedwillig opgelepeld. Er ontbreekt nu niks, dit-hier is volledig - in zichzelf. Het lezen van Heidegger *nu*, het schrijven *nu*, de lichte rugpijn *nu*, het weer werken van het beregeningssysteem voor de tuin, de mensen die zo meteen komen voor sessies... Dit hier vandaag is mijn leven. Kasia is met haar dingen bezig, haar leven *hier*, inclusief opdrachten uitwerken, wandelen, koffie drinken. En het is goed. Er zijn geen *good old days*, wat ons betreft. En de tijdsbeleving is eigenlijk niet veel ruimer dan een paar dagen geleden en een paar dagen

vooruit, ongeacht het besef van planning van projecten die Kasia bijvoorbeeld in september moet afronden, het plannen van mijn bijeenkomsten voor het volgende voorjaar, enzovoorts. *In* de tijd, maar *niet van* de tijd. Of: de tijd vloeit door mij heen, en dus is het niet mijn meester. Geen haast, geen uitstellen, geen eindpunten, geen volproppen, geen ‘druk-druk-druk’, geen verveling, geen gejaag naar iets anders of vanuit het ‘eerst nog dit of dat’. Gewoon dit, deze bewegingen, de vliedende eeuwigheid vandaag.

De behoeftigen – een ‘boosaardig’ essay

Het lijkt erop dat mensen een grote behoefte tentoonspreiden die al meer dan twee millennia is gevoed door allerlei religieus-politieke leringen en systemen die erg diep zijn doorgedrongen in onze breintjes. Al leeft een groot deel van de mensen in zogenaamd geseclariseerde landjes, de normatief-moralistische christelijke weerhaken zitten diep in ons systeem. Het gevaar bestaat dan ook dat de hele spirituele beweging louter vervanging is en vooral uiterlijk anders *lijkt* dan het ‘kerkelijke’, maar wezenlijk net zo oneigenlijk is.

Daarnaast zien we het extremisme/simplisme in allerlei andere vormen opduiken, de *mass shootings* bijvoorbeeld zijn niet van de lucht... *home grown terrorism* noemen ze dat, ha - thuis bereid terrorisme! En in allerlei Islamitische landjes (en ook daarbuiten) blazen ze elkaar constant op, of schieten ze er lustig op los – religie gaat om liefde, vrede, eenheid, moraal en naastenliefde, toch?! Tussen 2002 en nu al ruim 300 religieuze aanslagen, lang leve religie.

Zijn de verdeeldheid zaaiende priesters van weleer niet gewoon ingeruild voor spiritueel leraren, therapeuten en andere ‘hulpverleners’ die veelal nog wat extra zwakheid injecteren in goedgelovigen, behoudens enkelen die wél resistentie en zelfstandigheid willen kweken? Is de ‘verbondenheid’ die de kerk bood – en ermee gepaard gaande het wij/zij denken, niet ingeruild voor de ‘sangha’, de spirituele club? Is God niet gewoon ingeruild voor ‘Bewustzijn’ of ‘Energie’, ‘het goddelijke’ of ‘het hogere zelf’, of een of andere goeroe? Is dezelfde schaapachtigheid en meegaandheid die er eerst door de kerk werd ingebeeld, niet net zozeer van toepassing op het ‘spiritualiteit-*mindful*’-non-dualiteits-therapiegedoe en andere vormen van kinderlijk gefantaseer? Nogmaals, uitzonderingen daargelaten van mensen die anderen wél leren ‘op te staan’ en zelf te denken.

Ik hoorde laatst iemand Bewustzijn beschrijven als 'Alomtegenwoordig'. Er zijn er die zich richten op Bewustzijn om gered te worden van turbulentie – en niet om te ontwaken uit de droom van afgescheiden angstigheid. Mensen zitten *mindful* van alles te verdragen terwijl de werkelijke oproep in tal van situaties is: doorbreek het patroon, wees geen slaaf, leer nee zeggen tegen manipulatie, sociale terreur, neoliberale hebberigheid en kortzichtigheid, ofwel: (wo)MAN up en word meer *eigenlijk!*

Mensen gaan fijn naar de sangha rond wie dan ook, vaak niet om een echt mens te worden, maar om fijn ergens bij te horen en om iemand, altijd op een kunstmatig voetstuk, te lopen vereren, zoals vroeger de paus, of een of andere zogenaamde heilige of relikwie. Lekker samen zingen, mediteren, rustig ademen, in plaats van in opstand komen tegen alles wat onecht, onwaar, gemanipuleerd en verdraaid is – zowel intern als extern.

Vrijwel nergens wordt men geïnspireerd om de schaapachtigheid (het geinternaliseerde 'men') te doorbreken en een echte vent of een echt wijf te worden: krachtig, autonoom, werkelijk zelfstandig denkend, kijkend, voelend. Veeleer wordt van alles ingezet om meditatief door te modderen, erdoorheen te ademen, te accepteren, het verleden te omarmen, vriendelijkheid en compassie te beoefenen. Kortom, om vooral niet moeilijk te doen!

Er lijkt mij vrij veel te zijn om wel moeilijk over te doen, zowel intern als extern. Een echt Mens laat zich niet voor de gek houden, zegt waar het op staat, stelt zich in familie en op de werkplek, in de maatschappij niet als slaaf op, laat zich niet door het *Men* ringeloren. Zo een gebruikt mij bijvoorbeeld om een impuls te krijgen, te leren kijken en voelen en denken om zich uit het normatieve, pseudo-christelijke, bangige moeras te knokken. En gelukkig gebeurt dat ook, en zijn er zulke aspiranten.

Maar het gaat bij het gros der spiritueeltjes veelal om vrede, innerlijke rust, (kunstmatige) harmonie, wat wil zeggen conflicten mijden, geen stelling nemen, niet confronteren. Kortom, meer van hetzelfde maar dan met een spiritueel sausje. Geen *Amor fati-mentaliteit*, maar troostzoekend gedoe van spiritueel invalide lieden, met slachtoffertendensen en romantische,

tamelijk infantiele noties als uiting van het vreemde verlangen naar een soort comfortabel, saamhorig, couveuseachtig en voor verheven aangezien bestaan.

De ‘wees in het moment-mantra’ is er te vaak niet op gericht om je sterk en vrij te maken, maar om je te kalmeren, je slap te houden, braaf en vriendelijk en tandeloos. *Mindfulness* is er niet om spirituele krijgers te kweken, maar om je rustig in slaap te houden, zodat je meditatief (lees: vegetatief) blijft meedoen met de kudde en geen rotzooi trapt. Mediteren en spiritualiteit om een ‘gut mensch’ te worden - en hopen dat de wereld zo wordt dat niemand elkaar nog kwetst. Of hooguit om wat te ontstressen, en daarna weer voort te hobbelen op dezelfde bekende maar oneigenlijke weg.

Vooraf niets omverwerpen, geen ruzie maken, geen innerlijke revolutie, geen scherpe randen, geen dingen om je aan te stoten, maar glimlachend door rommelen, zonder risico's te nemen. (Maar evenwel, elk moment, langs de rand van de afgrond balancerend, zoals ieder levend wezen... En er vooral alles aan doen om dit mogelijke besef zoveel als maar kan buiten beeld te houden...)

Op je gevoel vertrouwen en op verkeerd begrepen, niet door kennis en *eigen* ervaring gevoede, intuïtie: ben je verontwaardigd of boos over iets: mediteer, adem, kalmeer, accepteer, therapeutiseer. Dat leerde het christendom vroeger ook: alles is bepaald, de priesters weten het beter, doe niets om je situatie te verhelderen, onderzoek niks, stel geen echte vragen, denk niet zelf na, leer niet werkelijk vaardig te leven: accepteer dit tranendal nu maar, dit is de beste van alle mogelijke werelden, er valt niets te doen, zo is het nu eenmaal, geef het maar een ‘plekje’ - zo ‘denken’ de onnozelaars die zich spiritueel noemen of religieus besmet zijn.

Irritatie, felheid, minachting en ironie dienen koste wat het kost te worden gemedend. Die zijn zo niet christelijk-humanistisch-boeddhistisch verantwoord. Proef het rozijntje nou maar eens *echt*... Pfff.

Maar er zijn dus zat dingen, zowel intern als extern, om verontwaardigd over te zijn en waar iets mee kan en wellicht moet. Felheid is geen zonde, maar een kracht, die soms hard nodig is. Vanuit die slappe reli-spiri-men-

taliteit hadden we nog steeds geen sanitair gehad, geen boeken, geen licht, geen koelkast, maar wel despotische, door god aangestelde koningen, pauzen, horigheid en slavernij... (oei, dit gaat niet helemaal op, er zijn nog steeds horigen en slaven, alleen heet dat nu anders).

De impuls kan net zo goed zijn: doe ergens iets aan, stop ergens mee, verbreek een giftige relatie, kap met martelvlees eten¹, stop met alles binnehouden op het werk uit angst je baantje te verliezen, confronteer ome Harry eens met zijn oervervelende kinderachtige gezeik, et cetera. En dus niet 'aanvaard het maar zoals het is', of 'vriendelijkheid is het hoogste goed' als smoes omdat je te schijterig bent om een standpunt in te nemen of een confrontatie aan te gaan.

Het meeste wat ik zie/lees/hoor over *spiri-stuff* is slap, behoudend, op aanpassing en geconformeerde normaliteit gericht. Het ontbeert veelal iedere notie van urgentie, gevaar en ernst, in de goede zin van het woord, het is in één woord: week. En het bevestigt steeds het valse ik en diens schaapachtigheid.

Niet bevrijding, maar aanpassing. Geen revolutie maar in rondjes draaien. Geen eerlijke confrontatie maar conformisme. Geen eigen(lijk)heid maar slaafs humanisme: een zich overleveren aan een pastelkleurige deugcultuur. En daar tegenover een paar compleet doorgeslagen lompe dwazen zonder enige humor, innerlijke waardigheid of zelfreflectie: toetsenbordterroristen, *e-lynchers* en jihadi's. Spiritualiteit als vervanging van kerkse volgzaamheid en kuddegedoe. Ontkerkelijkte dromers met een onnadenkend, onkritisch samengesteld, aan alle kanten rammelend spiri-doe-het-zelf-pakket - plus, anderzijds dus, een bozige, stupide horde.

Mijn gevoel is dus helaas dat het meeste wat wordt aangeboden en verkondigd tot geen enkel werkelijk inzicht leidt, nauwelijks vuur, zuur of

1 Lees dit eens, als je niet louter uit gemakzucht de ogen blijft sluiten, een echt mens durft te leren en van koers te wijzigen, toch?

Peter Singer – *Een ethisch leven* – Spectrum 2001

En kijk deze docu ook eens aandachtig... Terra Documentary 2015 2160p/4K/UHD - over mens en natuur... wat we doen en waar we onze ogen voor sluiten... Erg mooi gemaakt, Frans met ondertiteling: <https://youtu.be/MnGd8J5DSeg>

scherven bevat, niet tot werkelijke Zelfstandigheid en echte Individualiteit (ondeelbaarheid) leidt, maar tot meer van hetzelfde in een ander jasje. Slaapliedjes, niet nadenken, geen gevaarlijke vragen stellen, niet buiten de groep vallen, de ene kerk voor de andere inruilen, niet op jezelf staan, sowieso niet STAAN, maar zitten bij de rest van kudde en iets vereren... gezellig samen onderweg naar nergens. Het goede warme gevoel, de saamhorigheid, de verbondenheid, de 'liefde'... de mededogende nederigheid... fijn risicoloos mijmerend over troostrijke *teachings* en nietszeggende wijsheidjes.

Zalig zijn de armen van geest, ja. Zalig in slaap, en gemakkelijk te manipuleren, ze hebben toch niks in de gaten, gebruiken noch het restje onderscheidingsvermogen, laat staan het kritisch vermogen, of de echte 'rede', de echte rauwe intuïtie. Mensen zijn zo goedgegelovig, zo makkelijk beïnvloedbaar. Bange lui zijn altijd makkelijk te 'mennen'. We zijn dol op sterke of aantrekkelijke leiders, of het nu politici of goeroes zijn. KIJK uit.

DENK zélf. Pas goed op als er zich groepen vormen. Waar de bavianen samscholen hangt altijd onheil in de lucht!

Een groep is al snel een veelkoppig, vampierachtig monster dat je eigenheid nog verder wegzuigt. En je hebt er al zo weinig van...

En een leider of leraar (goeroe) gaat vaak al snel op de oudtestamentische god lijken: machtig, jaloers, hongerig naar verering, gehoorzaamheid verlangend, het authentieke onderdrukkend, manipulatief, narcistisch op zichzelf gericht, devotie eisend en aanwakkerend, nieuwsgierigheid ondermijnend, volgzzaamheid belonend, bizarre offers vragend, zo niet: excommunicatie. Hij vreet je op of hij zuigt je leeg - en je smult ervan, totdat je opgroeit... Of ineens nog wat extra gemangeld langs, of beter naast, 'de heilige weg' ligt...

Vrijwel alles is op behoud gericht, een voortzetting van oude vormen, of puberaal en quasi-revolutionair (zoals Osho bijvoorbeeld)... Helaas veelal dus gewoon een geperverteerde vorm van *de wil tot macht*.

Mijn ingang is mensen stimuleren tot volwassen zelfstandigheid, dan gaat zo'n Individu vanzelf ontdekken wat zijn of haar rol is; en dat is niet, *nooit*, voldoen aan een collectie voorschriften of een gedroomde 'bestemming'. *Zelfkijken, voelen, luisteren, denken*. Niet: voldoen aan dit of dat setje regels, of niet onderzochte aannames.

En bovenstaande is evenzeer van toepassing op niet-spirituelen.

(Oei, heb ik alweer geprovoceerd, geloof ik, en dat schijnt kinderachtig te zijn, heb ik gehoord...)

Voltaire is leuk, maar...

In *Aan de leiband, of je eigen pad?* beschreef ik mijn genoegen over het lezen van Voltaire, en terecht, want zoals betoogd, de man kon geweldig schrijven, hield er verlichte opvattingen op na, en was als deïst anti-kerkelijk en anti-vervolging. Immers deïsten geloven wel in god maar niet in (die van) de kerk en de bijbel, en hebben een hekel aan sektarisch geruzie en alle gewelddadige, onderdrukkende effecten daarvan: godsdienstoorlogen, de inquisitie, uitstoting, brandstapels, religieus-politiek gekonkel en wat dies meer zij.

Evenwel maakt biograaf Roger Pearson¹ in zijn omvangrijke boekwerk ook pijnlijk duidelijk welke andere karaktertrekken dit dichtende en denkende genie tentoonspreidde. Voltaire was niet alleen een spirituele dwarsligger, waardoor hij tweemaal in de Bastille terecht kwam, maar ook een zeer eerzuchtig, geldbelust en regelmatig oneerlijk mannetje. Hij leende geld uit tegen woekerrentes (10-12%), belegde in zout- en specerijenhandel, naaide mensen soms een oor aan op het geldelijke vlak, konkelde en vleide zich het hof binnen, dat hij ook steeds weer moest ontvluchten omdat hij er een handje van had via gedrag en geschrift bijna iedereen te schofferen. Tevens beklaagde hij zich veel te vaak, terwijl hij er steeds meerdere relaties tegelijk op nahield en na zijn dertigste zo'n beetje in absurde weelde baadde, die steeds maar toenam. Voltaire was steeds ook in rechtszaken verwickeld en dankzij zijn vurige en soms dwaze temperament maakte hij de dingen vaak groter en erger dan ze waren. Begrepen mag echter ook worden dat de religieuze sfeer in die tijd (1694-1778) knellend was, er in Frankrijk door de staat verordende censuur bestond, en semi-atheïsten als hij altijd gevaar liepen. Deïsme en atheïsme werden (vooral) door de katholieken op een hoop gegooid en waren beide zeer gevaarlijke levensbeschouwingen in die tijd. Dat hij ook met protestanten omging, zoals de Pruisische Koning Frederik, was ook niet best. Zo was hij soms aan het hof van Frankrijk te vinden, en soms bij Frederik, lag hij soms goed bij de een en dan weer bij

¹ Roger Pearson – *Voltaire de almachtige* – De Bezige Bij 2006

de ander, en uiteindelijk bij geen van beiden meer. Hij had zowel veel 'belangrijke' – en zeer trouwe - vrienden als vijanden.

Ook tijdens zijn verblijf in Engeland maakte hij bijzonder snel veel vrienden en vijanden, en in wezen moest hij ook daar vertrekken - of eigenlijk: vluchten. Hij schiep er blijkbaar plezier in stennis te schoppen, maar kon ook nogal oneerlijk en rancuneus zijn, en was snel op de edele teentjes getrapt. Maar hij was ook, gelukkig, in staat tot wrange grapjes, bijvoorbeeld toen Lissabon in 1755, op Allerheiligen nota bene, getroffen werd door een fikse aardbeving die ruim 30.000 doden veroorzaakte. Reden voor Voltaire om de draak te steken met kerkelijke rituelen en de katholieke god. Maar ja, dat is volstrekt begrijpelijk - grijns, ik bedoel: zou ik ook niet hebben kunnen laten. Leuk is tevens om te vermelden dat een aantal inquisiteurs, die op het punt stonden wat ketters op het marktplein, gevuld met vele 'goede gelovigen' en sensatiezoekers, te verbranden, zelf ook omkwamen – samen met het hooggeachte publiek, en dat talloze doden vielen vanwege de vele branden die ontstonden, omdat iedereen z'n fornuis had aanstaan om eten te koken voor het feest van Allerheiligen en daarbij was weggelopen om de openbare executies te aanschouwen. Voltaire verzuimt niet dit alles te vermelden – boos als hij is over dit soort krankzinnige, moordlustige, religieuze excessen, aldus Pearson. Wranger wordt het niet en *good for him!* Hannibal - die uit de tv-serie met Mads Mikkelsen, waar ik eerder al over schreef, zoals opletende lezers zich zullen herinneren – had dit voorval ook al in z'n collectie opgenomen.

Anyway, misschien is Voltaire (naast Wagner) een van de redenen dat Nietzsche, die uiteraard van Voltaires geschriften op de hoogte was, schreef dat de Übermensch geen synoniem voor genie was. Voltaire was weliswaar een genie, maar dus ook een tamelijk onvolgroeid persoon. Scherp en geestig en goed onderlegd met de pen, maar privé en in het openbare leven maakte hij er lange tijd af en toe nogal een zootje van vanwege het feit dat zijn ego gelijke tred hield met zijn genialiteit.

Pas op latere leeftijd (na zijn 60ste) begint Voltaire zich om meer dan enkel het schrijven an sich, de minnaressen, geld en zijn ego te bekommeren, en neemt hij sociale verantwoordelijkheden op zich in zijn woonomgeving –

hij zorgt voor werkgelegenheid en betere leefomstandigheden in het dorp waar hij woont – en trekt ten strijde tegen justitieel onrecht. Ook de onderwerpen waarover hij schrijft veranderen, én: hij gaat meer tuinieren! De tuin wordt een metafoor voor ‘de juiste wijze van leven en besturen’... Het motto is ‘breng als eerste je eigen tuin op orde’, een thema, of vereiste zelfs, dat ik in m’n vorige twee boeken ook al ter sprake heb gebracht, en nu dus bij Voltaire aantref.

Hij wordt overigens ook wel de eerste echte mensenrechtenactivist genoemd, maar dit slaat dus op de periode van na zijn 60ste, zeggen Steenhuis en Pearson terecht.¹ En die late jaren zijn zeer productief, op velerlei terrein! Zijn bekendste werk *Candide, of het optimisme* – een betoog tegen Leibniz’ stelling dat we altijd in de best mogelijke wereld leven (omdat god goed is) – publiceerde hij bijvoorbeeld op z’n 64ste. Zelfs toen hij 83 was, even voor zijn overlijden, ging er nog een nieuw toneelstuk in première! Hij liet dus ook *en passant* zien dat de oudere mens prima een zeer creatief, actief en verrijkend leven kan leiden. Dus zeg ik: *aan de slag, luiards!* Zolang je grijs bent - zoals ik bijvoorbeeld - ben je nog niet dood. En vergeet ook niet het motto van Andy Warhol, prachtig bezongen en beschreven door Lou Reed: *All that matters is: work!*² En voor de slechte verstaander, dat heeft niet perse betrekking op een ‘baantje’ of op *making money*.

Dus de moraal is hier: *First tend to your garden. Then work.*

1 Paul Steenhuis – *Voltaire als vrolijk antwoord op de vergrijzing* – Cossee Essay 2006

2 *Work* van *Songs for Drella* – Lou Reed & John Cale (1990); lees en luister! Het enige dat telt is: werk!

Taalgebruik en denken

In *Aan de leiband, of je eigen pad?* haalde ik Nietzsche aan die ons liet weten dat men moest leren dansen, net zoals men moest leren denken, spreken en schrijven.³ Ook George Orwell onderschreef dit, zoals wordt aangehaald in Damon Youngs al in *Leiband* aangehaalde bijzonder leuke boek.⁴

‘Orwell stelde dat slecht taalgebruik samengaat met slecht denken. “Warrige gedachten leiden tot warrige zinnen, die misschien mooi lijken, maar de schrijver of lezer verder niets vertellen – wat tot dubieuze ideeën leidt. Taal wordt lelijk en onnauwkeurig als onze gedachten dwaas zijn, maar de slordigheid van ons taalgebruik maakt het ons ook makkelijker om dwaze gedachten te hebben.” Het was in de ogen van Orwell een morele plicht om helder te leren schrijven en denken. Zonder helderheid kunnen woorden nog zo mooi klinken, ze blijven vals.’

In de politiek wordt deze kunst van vals taalgebruik veelvuldig toegepast om mensen te misleiden. De oproep tot participatie als verhulling van bezuinigingen. Het woord eliminatie in plaats van moord. Intensieve onderzagingstechnieken in plaats van marteling. Bevordering van de veiligheid in plaats van inperking van democratische rechten. Etnische conflicten terwijl het om religieus geweld gaat. De term conservatieve maatschappij als verhulling van een feitelijke theocratie. Reorganisatie in plaats van ontslaggolf. Et cetera.

‘De grote vijand van helder taalgebruik is onoprechtheid.’⁵

Dus los van slordig schrijven, spreken en denken is er ook moedwillige misleiding mogelijk. In onze tijd hebben we het fenomeen van de *alternative facts* en *fake news*. Orwell draait zich vast om in zijn graf. Maar ook in onze directe omgeving tiert het onoprechte en verhullende taalgebruik welig.

3 Hans Laurentius – *Aan de leiband, of je eigen pad?* – Brave New Books 2019 – p. 156/157

4 Damon Young – *Filosofen in de tuin* – Ten Have 2014 – p. 156/157 (wonderlijk, hè?)

5 Idem

Mensen doen niet wat ze zeggen, zeggen niet wat ze doen, maken smoesjes, rationaliseren er driftig op los, gebruiken anderen en omstandigheden als excuus en meer van dat fraais. Je kunt dat zien of horen als je over voldoende taalvaardigheid beschikt en over een antenne voor leugenachtigheid en manipulatie. Deze twee vermogens kunnen elkaar versterken.

Het is dus van belang voor een werkelijk volwaardig menselijk bestaan om aandachtig te zijn op het eigen taalgebruik en dat van anderen. Wat wordt er gezegd en wat wordt er niet gezegd. Wat wordt er verhuld, verkocht? Is dit een oprecht verslag of een manipulatie, een *sales pitch*? Een enigszins oplettende en licht argwanende of sceptische houding is vereist. Naarmate men echter meer *kennis* opdoet, beter en helderder leert denken, en taalvaardiger wordt, loopt men minder het risico misleid te worden of geïmponeerd te raken.

En kennis, een beter taalgebruik, een beter functionerende rede en een uitgebreider vocabulaire verkrijgt men niet door nieuwtjes te lezen, maar vooral door boeken! Het is zoals ik eerder betoogde al lang aangetoond dat boeken dieper doordringen dan newsfeeds. Dat fysieke boeken dieper doordringen dan *e-books*. Dat kan men dus weten en serieus nemen. Twee uur newsfeeds lezen laat een mens met een veel minder gevoed gevoel achter, dan twee uur met een goede roman of een serieus non-fictie exemplaar. Daarnaast train je door het lezen van enkel *newsfeeds* slechts je toch al korte aandachtspanne. Alles moet kort, sensationeel, vlot zijn, dus echte kenners komen nauwelijks op tv voor of in *newsfeeds* en (online) krantjes, het zijn vooral de vlotte babbelaars die in soundbites en oneliners spreken en in staat zijn van alles te roepen in twee minuten, zoals ook Rob Wijnberg al aantoonde in de proloog van zijn boek.¹ Dit verpest dus de aandachtspanne nog meer, programmeert ons richting het oppervlakkig sensationele, biedt geen diepgang of context, ondermijnt de echte serieuze journalistiek en de verspreiding van zinnige kennis. Het maakt onze geesten dus nog luier en meer puberaal én creëert een wereld met steeds meer entertainment, heisa en ‘informatie’ en steeds minder tegenwoordigheid van geest, kennis en wijsheid.

1 Rob Wijnberg – *Nietzsche en Kant lezen de krant* – De Bezige Bij 2009 – p. 9-30

Dus de moraal hier is: echte boeken (en serieuze artikelen) zijn vormend, nieuwtjes bijna nooit. Dus doe jezelf een genoegen en scherp de geest. Verminder de internetconsumptie – al je ‘gebrows’ vreet trouwens stroom, besef dat ook – en bestudeer echte boeken. Zo zul je minder vatbaar zijn voor dwaze gedachten, leugens, hypes en ander onzuiver gepraat en geschrijf, en wordt je geestelijk krachtiger, aandachtiger en vrijer. Denken moet je leren, net als dansen dus. Contempleren komt niet zomaar uit de lucht vallen. De rede dient gevoed en getraind te worden. Iets echt doorgronden vergt aandacht en tijd - en zelfoverwinning.²

En dit alles levert een geheel andere vorm van geestelijk welzijn op dan mogelijk is door vooral of geheel te leven op een menu van *instant gratification* bestaand uit een eindeloze stroom van vampierachtige korte berichtjes over gebeurtenisjes, *celebrities*, ‘*influencers*’, meningen, rampen, spektakel en vlotte (vooral ‘snelle’) talkshows. Talkshows bevolkt door steeds dezelfde dwazen die er louter zitten omdat ze het op tv goed doen, of simpelweg omdat ze nu eenmaal ‘bekend’ zijn - niet omdat het werkelijk originele denkers zouden zijn of echte ter zake kundige experts. Door te leven op zo’n armzalig menu invalideert een mens z’n geest en verziekt hij zijn arme, toch al ondervoede en ongetrainde, hersentjes nog verder...

2 Ook Orwell (1903-1950) diende zichzelf danig te overwinnen en kon dat dankzij een *power of facing unpleasant facts* (een vermogen om onplezierige feiten aan te gaan) zoals Christopher Hitchens stelt in zijn boek over Orwell. Zo gaf hij zijn werk in Birma op, in dienst van de regering, omdat hij het kolonialisme verafschuwde (*Burmese Days*) - en dat in een tijd waarin dat nog als geheel juist werd gezien. Hij moest ook zijn weerstand tegen de mensen aan de ‘zelfkant’ te boven komen en deed dat door ertussen te gaan leven, waarover hij onder andere verslag deed in zijn boek *Down and out in Paris and London*. Hij trok de consequentie uit zijn aversie tegen totalitarisme en ging naar Catalonië om tegen de fascistten van Franco te vechten (*Farewell to Catalonia*). Mede dankzij zijn onverzettelijkheid en neiging zijn ‘ziel’ niet verkopen, bleef hij tamelijk arm. Hij was al vroeg anti-stalinist, en hoewel hij duidelijk wel socialistisch dacht, bekritiseerde hij links ook danig, wat hem tot een vijand maak(te) van het linkse establishment, vooral vanwege *Animal Farm* en *1984* en tal van kritische essays en artikelen. Die wonderlijke linkse vijandschap vormde een belangrijke reden voor Hitchens om een boek aan hem te wijden. Opgemerkt wil nog worden dat de meeste romans van Orwell in het Nederlands vertaald verkrijgbaar zijn. Veel van zijn essays echter niet. Opmerkelijk is trouwens nog dat Orwell de eerste was die de term Koude Oorlog gebruikte, in 1946 meen ik. Zie: Christopher Hitchens – *Why Orwell matters* – Ingram 2003

Krankzinnigheid: een diepgaande verstoring van de verhouding tot de wereld

Het eerste licht ging op in de 14^e eeuw, mede als gevolg van de pest, die in golven bijna de helft van de Europese populatie wegvaagde. Helder werd dat bidden noch vloeken hielp, en dat de ‘geneeskunst’ van die tijd het ook danig liet afweten ofwel danig tekortschoot. De barsten in het gesloten wereld- en mensbeeld op basis van religieuze doctrines – het *passivisme* van het katholiek geloof, zoals Sloterdijk¹ het zo mooi noemt – werden groter. Gecombineerd met het nog aarzelende, beginnende onderzoek naar gods schepping, het uitvaren over de wereldzeeën (vanaf de 15^e eeuw), de ontdekkingslust en de honger naar ‘schatten’ uit den verre, ontstond een vernieuwende kracht die al voorzichtig probeerde langs god heen te kijken naar andere mogelijkheden. De eerste aanzet tot globalisering volgde in het kielzog van deze ontluikende tendens. De mens diende te co-creëren, niet enkel lijdzaam te ondergaan en te aanvaarden, uitgaande van het dogma dat er toch nooit wat verandert, noch zou kunnen of moeten veranderen.

De eerste golf was dus de Renaissance. De tweede golf, het tweede licht, was wat bekend staat als ‘de Verlichting’, de opkomst van de rede, de uitvinding van het ‘ik’, het krachtige begin van wetenschap, materialisme, industriële revolutie, politieke hervormingen en de opkomst van het deïsme en atheïsme met een beginnende secularisatie als gevolg. De voordelen zijn welbekend: betere omstandigheden voor meer mensen, afschaffing van lijfeigenschap, langzaam toenemende hygiëne en een explosie aan nieuwe kennis, enzovoorts. De nadelen worden nu steeds duidelijker, vandaar Sloterdijks aankondiging van een derde golf, een derde Verlichting, zo je wilt. Die is in gang gezet, betoogt hij, aan het eind van de 20ste eeuw. Het is, volgens hem, het (mogelijke) begin van een ecologische verlichting, een klimaatverlichting. Deze ontwikkeling zal net zulke verstrekkende gevolgen krijgen als de omwentelingen die we Renaissance en Verlichting

1 Peter Sloterdijk – *Wat gebeurde er in de 20e eeuw?* – Boom 2018

hebben genoemd en zal, zo lijkt Sloterdijk te impliceren, vele decennia in beslag nemen. Hoeveel decennia ons resten lijkt natuurlijk nog de vraag te zijn, maar de geschiedenis leert tot nu toe wel dat omwentelingen niet zomaar ineens plaatsgrijpen en zich niet in een paar jaar realiseren. In wezen, dunkt mij echter, is deze beweging al 50 jaar bezig. De eerste signalen stammen uit de jaren '60 en in mijn tienertijd speelde het milieu al een flinke rol. Desondanks lijken de aan fossiele brandstoffen en dierlijke eiwitten verslaafde tendensen nog even sterk, en zijn er tal van landen nog in een ontwikkelingsfase die niet echt blijk geeft van een duurzaam of realistisch besef omtrent wat er feitelijk gaande is... Het oplossen echter... lastig!

Nog steeds groeit de uitstoot, krimpt de biodiversiteit, warmt de boel op, en eroderen grote gebieden. Nog steeds is er geen omvattende 'economie', zoals ik het maar noemde in *Aan de leiband, of je eigen pad?*. Ik bedoel een economie waarin het geheel van het ecosysteem aarde, of Gaia zoals Latour het in navolging van Lovelock noemt, is opgenomen en zelfs centraal gesteld wordt. Latour maakt er trouwens een punt van dat we niet met een ecologische crisis te maken zouden hebben, maar met een *mutatie*: 'We waren deze wereld gewend, we gaan over, we muteren naar een andere wereld', zegt hij, en voegt eraan toe: 'Was het maar een crisis, want die zijn immers van tijdelijke aard.'² Het betreft dus meer een bestaansomwenteling, een zijnsmutatie, al denkt iedereen nog steeds dat het iets externs is, of iets uiterlijks - het betreft 'het klimaat', of 'het milieu', niet onszelf dus, niet ons aller *zijn*.

Overigens, er zijn geen klimaatsceptici, het zijn klimaatcynici. Ze hebben, zo betoogt Latour, prima begrepen wat de feitenberg aanduidt, ze hebben ook begrepen dat de data onweerlegbaar zijn en dat er wel degelijk een enorme, vrijwel unanieme consensus is onder klimaatwetenschappers, maar ze hebben ook begrepen dat er enkel 'gerede twijfel' gezaaid hoeft te worden om de imperatief van de data te ondermijnen en zo de politieke en economische belangen veilig te stellen, ons allen daarmee met een steeds onveiliger en grootschaliger mutatie opzadelend. Na hen de zondvloed,

² Bruno Latour – *Oog in oog met Gaia – acht lezingen over het nieuwe Klimaat Regime* – Octavo 2017, p. 21

lijkt hun idee, we geven de macht nooit uit handen, al gaat alles naar de klote (natuurlijk gaat niet *alles* naar de klote, maar wel een hoop).

Wetenschappers horen volgens het publiek, de norm, zo zegt Latour, kalm en afstandelijk te zijn en 'horen' de grens tussen *feiten en waarden* niet te overschrijden. Data zijn echter wel degelijk normerend: fossiele brandstoffen, intensieve landbouw en veeteelt zijn de motoren van de klimaatontwrichting. Daaruit volgt onmiddellijk dat daarmee doorgaan een slecht plan is en dat een enorm deel van de schuld bij de olie- en steenkoolconsumptie en -productie ligt. Hetzelfde geldt dus voor veeteelt en grootschalige landbouw. De klimaatwetenschappers zijn dus normatief en dat mag niet. Dus gedragen de klimaatcynici en -ontkenners zich vaak kalm en 'wetenschappelijk gedistantieerd' en wekken zo bij het publiek de indruk dat er twee kampen zijn (hetgeen niet het geval is), waarbij zij toch rationeler overkomen dan de soms geëmotioneerde (echte) specialisten.¹

George Bush riep in '92: *Our way of life is not negotiable*.² En de republikeinse strateeg Frank Luntz schreef in 2003: 'Als de bevolking echt zou gaan geloven dat er wetenschappelijke unanimiteit bestaat, dan zou ook de publieke opinie over de opwarming van de aarde wijzigen. Daarom moet u van het ontbreken van wetenschappelijke zekerheid het centrale punt blijven maken.'

Dus, niet aantonen dat het anders ligt, wat niet gaat, maar twijfel zaaien. Inmiddels zijn we zestien jaar aan onderzoek en bewijs verder, en nog... Hoe schandalig en krankzinnig dit alles ook zij, de inmiddels wankele gezondheid van het hele systeem aarde dient feitelijk vanaf gisteren *het* fundamentele en *meest* cruciale element te zijn in de wereldpolitiek en in de geest van elke mens, althans indien wij willen blijven bestaan of ons in elk geval willen leren aanpassen aan *de reeds in gang gezette mutatie* – die al minstens vijf decennia bezig is! De mens was in staat binnen *no time* Europa weer op te bouwen na de tweede wereldoorlog. Dat was een enorme omslag, een enorme inspanning, maar gezamenlijk werd het aangepakt³.

1 Bruno Latour – *Oog in oog met Gaia* - p. 44-50

2 Onze manier van leven is niet onderhandelbaar.

3 De coronacrisis leidde tot vlotte en wereldwijde maatregelen en honderden miljarden aan steun werden razendsnel vrijgemaakt om de economie overeind te houden, en dat alles

Binnen tien jaar draaide alles weer op volle toeren en waren tal van financiële, economische en sociale hervormingen en vernieuwingen doorgevoerd op allerlei terrein *tegelijkertijd*. Het hele land werd iets later ook aan het gas gebracht, een enorme operatie, binnen *no time* geregeld. Maar deze ‘oorlog’ of omslag laten we nu al decennia voortwoekeren, er gebeurt hoegenaamd niets. Hoe diep in slaap kunnen we zijn?

Latour pleit derhalve voor een nieuw Klimaat Regime ter vervanging van het oude, onhoudbare, economistische regime. Zoals vriend Nietzsche lang geleden al zei: ‘De aarde is ziek, de ziekte heet “mens”’. Ja, en de mens is voor het merendeel krankzinnig en daarom trent onwetend, en dat nog vaak moedwillig ook, cynisch wellicht?

Evenwel is het aardig om te bedenken dat we aan het begin van een nieuwe Renaissance zouden staan en kunnen bezien in welk ‘kamp’ we zitten: van de oude garde, de religieuzen eigenlijk (gelovige aanhangers van een verkeerde vooruitgang, fossiele dampen lurkend, te veel vretend, vasthoudend aan winst en groei op oude leest geschoeid) of dat we bruggenbouwers zijn naar een Grotere Gezondheid van het Geheel. Leren kunnen we allemaal, leren kijken en onze koers aanpassen eveneens. We hebben dat vaker gedaan toen bleek dat een bepaald pad te veel ‘schaduw’ had. We leren al experimenterend, en bij leren hoort ook fouten maken. De enorme toename van beschikbare energie bracht niet enkel vervuiling, maar maakte mede een einde aan veel armoede, voedseltekorten en andere ellende (en: een toename van psychische klachten...). Nu blijkt er ook een prijskaart aan te hangen en is een aanpassing, een transitie nodig.

Het zou dus opgevat kunnen worden als een uitdaging, een bizar soort avontuur, een kans op vernieuwing, een mogelijke groeisput, een uitzicht

binnen een paar maanden tijd. Het klimaatgebeuren wordt dus overduidelijk niet als crisis benaderd...

Overigens rept Damiaan Denys in zijn boek van een *global mental health crisis*... die ook al slecht, of niet, herkend en geadresseerd wordt. Zie *Het tekort van het teveel* - Nijgh en van Ditmar. De schatting is dat jaarlijks (minstens) een *miljard* mensen aan psychische klachten lijdt! ‘*De vraag voor welk psychisch lijden de samenleving verantwoordelijkheid moet dragen, is relevanter dan ooit.*’ Opvallend is ook dat in rijke westerse, democratische landen *beduidend* meer *mental health issues* voorkomen dan elders... Bewijs dat wij inderdaad meer *oneigenlijk* en minder *resistent* zijn geworden, zoals ik al lang meen te zien...?

op een meer heilzame leefwijze, een plicht en verantwoordelijkheid ook. We zouden moedig en geïnteresseerd kunnen zijn en aandachtig en bereidwillig in de afgrond kunnen kijken, kunnen zien wat ermee aan te vangen en beseffen wat er van ons wordt gevraagd.

Of zijn en blijven wij moedwillig onbewuste 'passivisten' zoals de behoudzuchtigen, dogmatici, dwazen, egoïsten, cynici, ontkenners, pessimisten en andere 'tragen van geest' ten tijde van de vorige Verlichting(en)? Want tot nu toe is de overheersende stemming vooral die van doen of onze neus bloedt. Of we vertonen de reactie van een kleinzielig ego dat ernstige weerstand tegen verandering vertoont en derhalve de uiterst noodzakelijke verandering, of de urgente oproep tot een *upgrade*, vooral als probleem en bedreiging ziet, en vooral gaat zitten mokken over de mogelijke 'kosten' op korte termijn.

Dat is het typische denken in moeilijkheden in plaats van in mogelijkheden en het uit de weg gaan van de verantwoordelijkheid. Verantwoordelijkheid nemen is iets waar iedereen wel graag over babbelt, vooral als het anderen betreft die iets zouden moeten doen. *Anyway*, de huidige dinosaurussen (jij en ik dus?) hebben de neiging hetzelfde lot te ondergaan als de vorige dinosaurussen. De huidige kunnen echter alles meeslepen... Latour lijkt vooralsnog niet echt een nieuwe Verlichting te ontwaren zoals Sloterdijk lijkt te doen... zoals Pinker voorstaat en waar Derrida op hoopt (hij noemt de verlichting immers 'onaf')... maar Latour is wellicht ook iets te veel bevangen door negativisme of de geneigdheid alles aan één thema op te hangen, zoals Marx in vroeger tijden alles aan 'arbeid' wilde ophangen. Klimaat is echter maar één *issue*, niet het enige.

Links wil ons doen geloven dat klimaat het enige is wat ertoe doet, rechts dat immigratie dat is. Geen van tweeën heeft gelijk. Daarnaast zijn ze beide geneigd tot propagandisme en populisme. Trap er niet in.

Er bestaat geen eendimensionale wereld of werkelijkheid.

Het zal in elk geval van ons allen afhangen, vrees ik. Niet dat we 'slecht' zijn trouwens, het ontbreekt ons soms en tamelijk *en masse* aan realiteitszin; oftewel, we zijn in wezen lichtelijk krankzinnig... hoewel lichtelijk?

Doembeeld: misschien zal later een expeditie wat botten en spijluchtige, vettige troep in plastic opgraven en wat berichten van deze tijd, aangeno-